

Bij het nastreven van kennis is openheid van het grootste belang; onwetendheid niet

Repliek op de commentaren van Smaling en Schoonenboom

*Reinoud Bosch**

Het is fijn wanneer je argumenten door lezers serieus worden genomen. Nog mooier is het wanneer constructieve toevoegingen worden voorgesteld. Ook is het goed erop gewezen te worden dat bepaalde passages duidelijker of explicieter geschreven hadden kunnen worden om misverstanden te voorkomen. Laat ik de commentaren van Smaling en Schoonenboom vanuit dit perspectief bespreken. Centraal staat het belang van openheid bij het nastreven van kennis; onwetendheid werkt mijns inziens beperkend.

Smaling verwelkomt mijn artikel omdat kennis van wetenschapsfilosofie kan bijdragen aan het vergroten van de wetenschappelijkheid van onderzoek; Schoonenboom geeft aan dat een wetenschapsfilosofische beschouwing een bevrijdende uitwerking op onderzoekers kan hebben. Zoals ik in mijn artikel aangaf, ben ik van mening dat kennis van wetenschapsfilosofie kan helpen bij de rechtvaardiging van interpretaties (wetenschappelijkheid) en bij de vraag wat kwalitatieve onderzoekers eigenlijk doen. Dat kwalitatieve onderzoekers zich hierdoor vrijer kunnen voelen in hun onderzoek is een mooie aanvullende constructieve visie.

Toch wijken de meningen van Smaling en Schoonenboom hier en daar af van die van mij. Smaling stelt dat het domein van wetenschapsfilosofie geen spiegelbeeld vormt van de domeinen van methodologie, praktische planning en uitvoering van onderzoek. Dat ben ik met hem eens. Maar Smaling legt de nadruk op wetenschapsfilosofische *implicaties*, terwijl mijn artikel voornamelijk gaat over wetenschapsfilosofische *grondslagen*. Dat in het artikel van Jansen (2011) 'geen woord over filosofie' voorkomt, wil nog niet zeggen dat er geen wetenschapsfilosofische ideeën ten grondslag liggen aan kwalitatief surveyonderzoek. Het is Jansens goed recht deze ideeën niet te expliciteren, maar de connectie die bestaat tussen die ideeën en de methodologie van Jansen is daarmee niet verdwenen. Het raakvlak tussen methodologie en wetenschapsfilosofie is groter dan Smaling meent; en dat is geen wonder, want de vraag hoe kennis kan worden nagestreefd, staat bij beide domeinen centraal.

Smalings concept van methodologische objectiviteit is een interessante aanvulling op mijn artikel. Zoals Smaling aangeeft, gaat het hierbij om 'recht doen aan het object van onderzoek'. De onderzoeker streeft ernaar zo veel mogelijk te weten te komen over het beoogde object. Dit is natuurlijk iets heel anders dan het wetenschapsfilosofische (epistemologische) concept van 'objectiviteit' zoals ik dat in mijn artikel bespreek. Wel kan Smalings concept worden gekoppeld aan het

* Reinoud Bosch is redactiesecretaris van KWALON en senior onderzoeker aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam. E-mail: reinoudbosch@hotmail.com.

belang dat ik toeken aan openheid. Als onderzoeker wil je inderdaad zo goed mogelijk iets te weten komen over het onderzochte en daarvoor is het goed je open op te stellen, met andere woorden: je wilt zo veel mogelijk ‘de eigen vertroebelende vooroordelen en andere hinderlijke factoren (...) “verrekenen”’. Smaling geeft daarbij terecht aan dat dat nooit voor honderd procent lukt.

Bij het commentaar van Schoonenboom lijkt enerzijds sprake van een misverstand; anderzijds lijken we er een gedeeltelijk andere visie op na te houden. Schoonenboom lijkt de mening toegedaan dat ik het oneens zou zijn met de zin waarmee ze haar commentaar afsluit: ‘men [zou] kwalitatief onderzoek (...) kunnen starten mét grondige literatuurstudie vooraf of zonder, en (...) men kan starten met het vooraf formuleren van de hypothese of juist niet’. Op zich ben ik het met deze uitspraak eens, dus ben ik op dit punt kennelijk niet duidelijk genoeg geweest. Toch ligt er ook een verschil van mening ten grondslag aan deze bewering van Schoonenboom en dat betreft de rol en *timing* van de literatuurstudie en de hypothetische (voor)oordelen waarmee aan een onderzoek wordt begonnen.

Volgens Schoonenboom laten Glaser en Strauss en Charmaz de onderzoeker vrij om zelf te bepalen in hoeverre zij de literatuur op het onderzoeksgebied voorafgaand of na afloop van een onderzoek bestuderen. Glaser en Strauss zelf schrijven het volgende:

‘An effective strategy is, first, literally to ignore the literature of theory and fact on the area under study, in order to assure that the emergence of categories will not be contaminated by concepts more suited to different areas. Similarities and convergences with the literature can be envisaged after the analytic core of categories has emerged.’ (Glaser & Strauss, 1967: 37)

Dit laat misschien nog enige ruimte voor Schoonenbooms interpretatie, maar dat is bij Glaser niet het geval:

‘In our approach we collect the data in the field first. Then start analyzing it and generating theory. When the theory seems sufficiently grounded and developed, then we review the literature in the field and relate the theory to it through integration of ideas.’ (Glaser, 1978: 31)

Charmaz schrijft over de positie van Glaser en Strauss: ‘Recall that classic grounded theorists (Glaser & Strauss, 1967; Glaser, 1978) advocate delaying the literature review until after completing the analysis’ (Charmaz, 2006: 165). Charmaz zelf is ook voorstander van het uitstellen van de literatuurstudie, hoewel zij denkt dat dat in de praktijk van fondsenwerving voor onderzoeksvorstellen niet mogelijk is:

‘Requirements for a research or grant proposal led you to the library months before you conducted your study. The proposal demanded a sophisticated knowledge of leading studies and theories in your field. If so, you can let this

material lie fallow until after you have developed your categories and the analytic relationships between them.’ (Charmaz, 2006: 166)

Glaser en Strauss en Charmaz dringen er dus wel degelijk op aan om de literatuur op het gebied van het onderzoek niet vooraf te bestuderen.

Omgekeerd bedoelde ik zelf niet te stellen dat ‘de onderzoeker voorafgaand de bestaande literatuur zeer grondig dient te bestuderen’, zoals Schoonenboom beweert. Ik schrijf dat het *verstandig* is goed te onderzoeken met welke theoretische ideeën aan een onderzoek wordt begonnen, en dat is een belangrijk verschil in nuance. Het niet lezen van de relevante vakliteratuur voorafgaand aan een onderzoek leidt in mijn visie namelijk niet noodzakelijkerwijs tot het voorkomen van het gebruik van dwingende categorieën waar Glaser en Strauss zo bang voor zijn. Het leidt in eerste instantie tot *onwetendheid* en hoewel iedere onderzoeker wat mij betreft vrij is te kiezen hoe onwetend zij of hij aan een onderzoek wil beginnen, vind ik dat zelf niet erg productief. Het is wel van het grootste belang dat een onderzoeker zich zo *open* mogelijk opstelt tijdens het onderzoek, opdat de gelezen literatuur niet conceptueel dwingend inwerkt op het onderzoek. Openheid dus, maar niet onwetendheid! In tegenstelling tot Schoonenboom vind ik het juist beperkend wanneer een onderzoeker de vakliteratuur op het onderzoeksgebied *niet* voorafgaand aan het onderzoek mag bestuderen.

Ook bij het uiteenzetten van de rol van voorafgaande hypothesen bij een onderzoek ben ik kennelijk niet duidelijk genoeg geweest. Schoonenboom schrijft: ‘het idee dat men altijd start met een vooropgezette hypothese of met het formuleren van een hypothese is mijns inziens onjuist’. Met het tweede deel van deze stelling ben ik het eens: kwalitatieve onderzoekers beginnen hun onderzoek inderdaad vaak niet met het *formuleren* van een hypothese. Dat had ik in mijn artikel duidelijker moeten aangeven. Met het eerste deel van de stelling van Schoonenboom ben ik het oneens. Onderzoekers beginnen altijd aan hun onderzoek met bepaalde hypothesen – ook al expliciteren ze die vaak niet. Een goed voorbeeld is Schoonenbooms onderzoek naar ‘de verschillen in gebruik van de zelfstandige betrekkelijke voornaamwoorden *dat*, *wat* en *hetgeen*’. Kennelijk begon Schoonenboom aan haar onderzoek met de hypothese dat er een verschil in gebruik bestond. Dat is geenszins vanzelfsprekend. Met welke andere bewuste of onbewuste hypothesen Schoonenboom aan haar onderzoek begon, zal ik nooit weten, maar het gebruik van de term ‘zelfstandige betrekkelijke voornaamwoorden’ verwijst naar een theoretisch repertoire en kennelijk was Schoonenboom ook bekend met *dien* en *dat* en het verdwijnen van naamvallen in het Nederlands. Creativiteit bestaat vaak uit een (re)combinatie van bestaande ideeën (of hypothesen).

Zoals Smaling schrijft, is het belangrijk vertroebelende vooroordelen en andere hinderlijke factoren te ‘verrekenen’. Ten dienste van methodologische objectiviteit en openheid is het daarom goed als een onderzoeker begint met een kritisch zelfonderzoek naar de hypothetische (voor)oordelen waarmee aan het onderzoek wordt begonnen.

Literatuur

- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London: Sage.
- Glaser, B.G. (1978). *Theoretical sensitivity: Advances in the methodology of grounded theory*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Jansen, H. (2011). De kwalitatieve survey: onderzoek naar verscheidenheid. In F. de Boer & A. Smaling (red.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek* (pp. 179-188). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.